

Afrika Anayasa Yargısı Konferansı (CCJA) 7. Kongresi

“İnsan Hakları Yargısında İnsan Onurunun Yeri ve Önemi”

Victoria Falls/Zimbabve

31 Ekim 2024

Bir insan uzun ömürlü olmak isterse adaletli olsun.

Bu durum, devletlerde de aynıdır.

Adaletli olmak ömrü uzatır.

Saygıdeğer Meslektaşlarım,

Değerli Katılımcılar,

Hanımfendiler, Beyefendiler,

Hepinizi saygıyla, muhabbetle selamlıyorum.

Afrika Anayasa Mahkemeleri Birliği Dönem Başkanlığını yürüten Zimbabve Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkemesi Başkanı Sayın Lucke Malaba'ya en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu başarılı ve harika organizasyon için kendisini, Mahkeme üyelerini ve emeği geçen herkesi tebrik ediyorum. Aynı şekilde Birliğin daimî genel sekreterliğini yürüten Sayın Musa Laraba'ya da en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Birliğin 7. Kongresinin hem iş birliği hem akademik anlamda çok faydalı sonuçlar vereceğine inanıyorum.

Organizasyonda Türk Anayasa Mahkemesini temsilen bizlere de yer verilmiş olması nedeniyle ayrıca ve bir kez daha teşekkür ediyorum.

Bugün burada, bu önemli oturumda temel bir insan hakkı olan insan onurunu anayasal ve hukuki perspektiften ele almak üzere bir araya gelmiş bulunuyoruz. İnsan onuru, sadece hukukun değil insan varlığının da en temel parçalarından birisidir ve medeniyetlerimizin ortak değerlerinin merkezinde yer almak suretiyle temel hak ve özgürlüklerin dayanağı olarak tüm anayasal

düzenlemelerde ve yargı kararlarında korunup geliştirilmiştir. Bir başka söyleyişle insan onuru anayasallığın tam temelidir. Bu nedenle insan onurunun korunması ve güçlendirilmesi bağlamında anayasa yargısının çok önemli bir sorumluluğu vardır.

Böyle olunca da temel hak ve özgürlüklerin dayanağı olarak yargısal yorumlarda özellikle de anayasa yargısında nasıl şekillendiğini anlamak ve tartışmak, hukukun üstünlüğünü güçlendirmek adına önemli bir fırsat sunacaktır. Zira başta anayasalar olmak üzere tüm kanuni metinler yaşayan canlı metinler olduklarından evrimsel nitelikli yorumlanmaya ihtiyaç gösterirler. Dolayısıyla buradaki sunum ve yorumların bu kapsamda çok önemli katkılar yapacağına inanıyorum.

Kanaatimce insan onuru, her bir insanın en yüksek akli ve ahlaki değerlerin sahibi olarak dokunulamaz ve kaybedilemez ya da kaybettirilemez bir öz değer sahibi olması anlamına gelmektedir.

İnsan onuru dediğimiz zaman, soyut anlamda sırf insan olma şerefini kastediyoruz. Irk, renk, inanç, cinsiyet, köken ya da başka bir ayırım olmaksızın salt insan olmaktan mütevellit bir haysiyeti, insan olmakla mündemiç bir itibar ve onuru anlıyoruz. Her insanın eşit derecede sahip olduğu ve hiçbir koşulda aksinin kabul edilemeyeceği veya yok sayılamayacağı bir değerden bahsediyoruz.

İnsan onuru kavramı günümüzde de modern insan hakları düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Onur, bireyin eşit saygı ve ilgi görme hakkını ifade eder ve bu hak, hukuki yaptırımlarla korunur. İnsan onuru, hukukun şekil aldığı ahlaki bir taleptir. İnsanlar, akıl ve irade özgürlüğü sayesinde kendi değerlerini ve yaşam tarzlarını oluşturabilirler. Bu özgürlük, insan onurunun temelini oluşturur.

İnsan onuru, tüm insanlara yönelik saygı gösterilmesini sağlayan bir etik ve hukuki ilke olarak küresel düzeyde kabul görür. Çünkü bu kavram, herkesin "insanlık" adı altında vazgeçilmez bir değer taşıdığına dayanır. İnsan onuru, uluslararası insan hakları hukukunun temel bir unsuru olarak birçok sözleşme ve bildirgede de yer almaktadır. Onur, bireylerin korunması gereken temel bir değeri olup insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Hem barış hem de savaş zamanlarında korunması ve güçlendirilmesi gerektiği uluslararası belgelerde de vurgulanmıştır.

İnsan onuru; her şeyden önce zulmü, ırkçılığı, sömürüyü, tecridi, ayrımcılığı, nefret söylemini, ötekileştirmeyi ve ölçsüzlüğü reddeder. Bu anlamda günümüzde bunların üstesinden geldiğimizi ve insan onurunu tam olarak koruyabildiğimizi söyleyebilmek maalesef mümkün görünmüyor.

Bugüne kadar öğrendiğimiz tüm hümanist değerleri sorgulatırcasına dünyanın farklı yerlerinde birilerine karşı zulüm, ölçsüz uygulamalar, nefret ve ötekileştirme yaygın bir şekilde sürüyor. Bu durumun bariz örneklerinden birini savaşlar, çatışmalar veya sosyo-ekonomik sebepler nedeniyle

yurtlarından göç etmek zorunda kalan sığınmacı veya mültecilerin karşılaştığı muameleler bağlamında görüyoruz.

Kıymetli Katılımcılar,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Başlangıç bölümünde "*Her Türk vatandaşının onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu*" belirtilmiştir.

Anayasa'nın 5. maddesinde ise devletim temel amaç ve görevleri arasında "*insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak*" zikredilmiştir. Devletten beklenen kişilerin ve toplulukların sosyal dışlanmasını önleyerek herkes için insan onuruna yaraşır bir hayat düzeyini gerçekleştirmeye ve bunun önündeki engelleri aşmaya çalışmaktır. Devletin insan onuruna yaraşır bir hukuk ortamı sağlaması Anayasa'mızda öngörülen zorunlu bir pozitif yükümlülüktür.

Bu kapsamda Türk Anayasa Mahkemesinin insan onuru kavramına nasıl yaklaştığını ve kararlarında nasıl yorumladığını sizlerle paylaşacağım. Türk Anayasa Mahkemesinin en önemli toplantı salonunda, kürsünün hemen arkasında izleyicilerin tam karşısında şu ifade yer almaktadır: "*Haklar ve Özgürlükler İnsanlığın Onuru ve Erdemidir.*"

Türk Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti ilkesi ile bağlantılı olarak kişinin maddi ve manevi varlığına ve bunun korunup gerçekleştirilmesine vurgu yaparak hak temelli bir yaklaşımla insan onuruna saygı gösterilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (bkz. AYM, E. 2014/122, K. 2015/123, § 55).

Mahkememiz, insan onuruna saygı gösterilmesini, kişinin sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu değer tanınması olarak görmektedir (bkz. AYM, E. 2014/122, K. 2015/123, 30/12/2015, § 55). Bu saygı, bireyin hangi koşullarda olursa olsun korunmasını gerektirir. Mahkememize göre, insan haysiyetine aykırı muameleler, bireyi insan olmaktan çıkaran işlem veya muamelelerdir. "*Bu öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce yapılan işlem ona muhatap olanı insan olmaktan çıkarır*" (bkz. AYM, E. 1963/132, K. 1966/29, 28/06/1966). Bu durum, insan onurunun hukuki korumasının sadece dışarıdan gelen tehditlere karşı söz konusu olduğunu değil, bireyin kendi rızası ile dahi onuruna zarar verilemeyeceğini gösterir. Bu nedenle Türk Anayasa Mahkemesi tarafından insan onuru her durumda korunması gereken mutlak bir değer olarak kabul edilir.

Türk Anayasa Mahkemesinin sosyal hukuk devleti tanımı da insan onurunu koruma ve yüceltme perspektifinde önemli bir çerçeve sunar. Mahkememize göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti, insan onurunu hakların merkezi olarak benimseyen ve yükümlülükleri bu kavram etrafında şekillenen bir

devlettir. Anayasa Mahkemesi, sosyal devleti tanımlarken insan onuruna vurgu yapar ve devletin yükümlülüklerinin, bireylerin onurlu bir yaşam sürdürebilmesi adına çeşitli alanlarda güvence sağladığını söyler.

Değerli Katılımcılar,

Türk Anayasa Mahkemesine, 2010 yılı anayasa değişikliğiyle norm denetimi yanında bireysel başvuruları inceleyerek karara bağlama görev ve yetkisi de verilmiştir.

Bireysel başvuruları inceleme yetkisi Türk Anayasa Mahkemesine kamunun işlem, eylem ve ihmallerinde temel hak ve özgürlük ihlallerini tespit etme ve giderme misyonu yüklemiştir. Mahkememiz, üzerine düşen bu misyonu başarılı bir şekilde yerine getirmektedir.

Anayasa'mızın 17. maddesinde, herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu belirtilerek işkence, eziyet ve insan onuruyla bağdaşmayan ceza veya muamelelerin yasaklandığı hükme bağlanmıştır. Söz konusu madde, insan onurunu çok açık bir biçimde güvence altına almaktadır. Mahkememiz, bireysel başvuruda insan onuruyla doğrudan ilgili olan söz konusu maddeyle ilgili birçok karar vermiştir. Anayasa'mızın bir başka maddesine göre ise savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde dahi kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulmayacağı garanti altına alınmıştır.

Mahkememize göre bu anayasal hükümler, devlete bir taraftan insan onurunu zedeleyen fiillerden kaçınma ödevi yüklerken diğer taraftan bu tür fiillerin meydana gelmesi hâlinde bu fiilleri etkili bir şekilde soruşturma ve failleri cezalandırma ödevi yüklemektedir. Bu hükmün gereği olarak özellikle devletin gözetimi altında tutulan kişilerin suistimallerden korunması için onurlarına ve haklarına yönelik müdahalelerin dikkatli bir şekilde incelenmesi güvence altına alınmalıdır.

Kıymetli Meslektaşlarım,

Mahkememizin 17. madde kapsamında verdiği birçok kararı bulunmaktadır. Kadına karşı şiddet olaylarında ve devletin bu manadaki pozitif yükümlülükleri kapsamında birçok ihlal kararı verilmiştir. Kadının evlenmeden önceki soyadını kullanması da maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi kapsamında değerlendirilmiş ve kadının kocasının soyadını alma zorunluluğu ihlal olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında engelliler ile ilgili de ayrımcılık yasağı kapsamında birçok ihlal kararı verilmiştir. Örnek olarak görme engelli bir birey kredi çekmek üzere bir bankaya müracaat etmiş ancak engellilik durumundan dolayı "belgeleri okuyup anladım" şeklinde bir şerh ile imzalaması mümkün olmamıştır. Banka yetkilileri engelli bireyin durumuna uygun bir çözüm üretmek yerine bu kişiyi şubede bir süre oyalamış ve sonra geri

çevirmişlerdir. Anayasa Mahkemesi burada da ihlal kararı vermiştir. Bu kapsamda birçok ihlal kararından bahsetmek mümkün ancak kısıtlı vaktimiz buna müsaade etmiyor.

Özet olarak ifade etmek gerekirse Türk Anayasa Mahkemesine göre insan onuru hak ve adalet temelli anayasal yorumun esaslarını teşkil etmektedir. İnsan onuru, kişinin özgür ve özerk bir varlık olarak hayatını sürdürmesi koşulunu içermektedir (bkz. AYM, E.2020/13, K.2020/68, 12/11/2020). Bu da hak ve adalet temelli bir hukuk düzeni içerisinde insan onurunun gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Değerli Katılımcılar,

İnsanlığın ortak geleceği için dünyanın her bir yerinde adil ve sürekli nitelikli bir barışın tesisi gerekmektedir. Bunun için de yeryüzünde en kısa sürede ahlaki değerlere ve adalete dönülmesi ve yeryüzünde adaletin hâkim kılınması gerekmektedir.

Sözlerime son verirken dünyamızda yaşanan ve insan onurunu ayaklar altına alan tüm muamelelerin son bulması temennisiyle, şahsım ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi üyeleri adına hepinizi saygıyla selamlıyorum. Tüm sevdiklerinizle birlikte yaşayacağınız sağlıklı, huzurlu uzun ömürler diliyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Kadir ÖZKAYA
Türkiye Cumhuriyeti
Anayasa Mahkemesi Başkanı